

פנינים משולחן רבינו הגאון

רבי אברהם גנחובסקי זללה"ה

קרה תשפ"א • גליון תל"ב

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה ע"ה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

מצה של טבל

וְאֵי הִנֵּה נִתְּתִי לָךְ אֶת מִשְׁמַרְתְּ תְּרוּמֹתַי וְגו' (י"ח ח')

הנה איתא במשנה בפסחים (ל"ה א') דאין יוצאין ידי חובת מצה בטבל. ופירש רש"י (שם ל"ה ב' ד"ה דמאי) דטעמא משום דהוי מצוה הבאה בעבירה. [וכן מבואר בקושיית התוספות בסוכה ל' א' ד"ה משום].

והקשה בהמקנה בקדושין (ל"ח א') נימא דעשה דאכילת מצה דוחה לא תעשה דאכילת טבל, ונמצא דאין כאן עבירה כלל דאם לא כן בכל מצות עשה שדוחה לא תעשה נימא דהוי מצוה הבאה בעבירה.

ובפשוטו יש לתרץ דאיירי דוקא באופן שיש לו גם מצה של היתר, וביכול לקיים שניהם לא אמרינן דעשה דוחה לא תעשה.

והנה יש לדון מהו אם שכח שהיא טבל, ואם היה יודע שהיא טבל היה אוכל מצה אחרת, האם בדיעבד אמרינן בזה עשה דוחה לא תעשה.

ושורש הספק, מי אמרינן בדדיעבד נימא עשה דוחה לא תעשה, דהרי לפי שכחתו לא יקח מצה אחרת ואם כן חשיב אי אפשר לקיים שניהם. או דילמא לא אמרינן בזה עשה דוחה לא תעשה, דהרי למעשה היה יכול לאכול מצה של היתר. ואם כי אין בינת אדם לי היה נלענ"ד כהצד השני.

ביטול עשה דהפרשה

הנה בהמקנה (שם) כתב ליישב [בדרך אחד] דבאכילת טבל איכא גם ביטול עשה דהפרשת תרומות ומעשרות, ואם כן הרי אין עשה דמצה דוחה לא תעשה ועשה דטבל, דהיינו לא תעשה דאכילת טבל ועשה דהפרשת תרומות ומעשרות. ושפיר הוי מצוה הבאה בעבירה.

[הנה לענין פיקוח נפש אמרינן (יומא פ"ג א') דתרומה חמירא מטבל, ותיקשי הא בטבל איכא ביטול עשה דהפרשה. אך יש לומר דגם בתרומה איכא ביטול עשה דמשמרת].

ויש לדון האם באמת חשיב שדוחה לא תעשה ועשה:

א. או עשה דאכילה או עשה דשריפה

הנה מקשינן בגמרא זבחים (צ"ז ב') לענין בשר קדשים שבלע מפסולי המוקדשין, דנימא דעשה דאכילת קדשים כשרים דוחה לא תעשה דאכילת פסולי המוקדשין. [ומשני דאיכא גם עשה שלא לאכול פסולי המוקדשין, ואין עשה דוחה לא תעשה ועשה. וכו' משני דאין עשה דוחה לא תעשה שבמקדש].

והקשה בעמודי אור (סי' נ"א) הרי בלאו הכי איכא גם עשה לשרוף פסולי המוקדשין, ואם כן אם יאכל הקדשים עם הפסול הבלוע בו, יבטל העשה דשריפה, ואין עשה דאכילת קדשים דוחה לא תעשה ועשה, והיינו לא תעשה דאכילת פסול ועשה דמצות שריפה.

ותירץ בחזון איש (קדשים קמא סי' ל"ז ס"ק י"ב) וזה לשונו, אפשר דאין האוכל נותר עובר בעשה של שריפה אלא שאינו מקיימה וגורם שלא יוכל לקיימה. עכ"ל.

והיינו דלא דמי להא דאמרינן (שבת סוף כ"ד ב') לענין יום טוב דאין עשה

דמילה דוחה לא תעשה ועשה דמלאכה ביום טוב, דהתם בעשיית מלאכה מבטל עשה דשבת יום טוב, משא"כ הכא באכילתו רק אינו מקיים העשה. [ונפקא מינה כשאינו יכול לשרוף האם יהא מותר לו לאכול].

נמצא דהוה כשני עשין שהם שקולות ויכול לקיים רק אחת מהם, ובאחת מהם יש לאו כנגדו ויהא מוכרח לדחותו, ובאחד מהם אין לאו כנגדו, שלהאמור יכול לקיים העשה שיש לאו כנגדו.

ב. או עשה דמצה או עשה דהפרשה

מעתה דברי המקנה שהעשה דאכילת מצה אינו דוחה הלאו דטבל מכיון דאיכא באכילת טבל גם ביטול עשה דהפרשה, לכאורה זה דלא כדברי החזון איש, דהרי לדברי החזון איש מכיון דיכול לקיים או עשה דמצה או עשה דהפרשה, נימא דיכול לקיים העשה דמצה אע"פ שדוחה האיסור דטבל, ולא לקיים העשה דהפרשה אע"פ שכך לא ידחה לא תעשה.

אלא אם כן נימא לחלק, דעשה דהפרשה קשור עם הלאו דטבל, משא"כ לענין עשה דשריפה ואיסור אכילת פסולי המוקדשין, שהם שני דברים נפרדים. נמצא דלענין טבל חשיב שהעשה דאכילת מצה דוחה שניהם, גם הלא תעשה דטבל וגם העשה דהפרשה, משא"כ לענין עשה דאכילת קדשים אינו דוחה אלא לא תעשה דאכילת פיגול, אבל עשה דשריפה הוא עשה אחר.

ג. ציצית עם כלאים או לולב

הנה אם נימא דהמקנה וחזון איש פליגי, לכאורה הוא הדין דפליגי לענין עשה דציצית שדוחה לא תעשה דכלאים, ויש לו גם מצוה אחרית כגון מצוות לולב, ויש לו כסף רק לאחת מהם, או לציצית או ללולב. דלדעת המקנה נימא דחשיב דהעשה דציצית דוחה לא תעשה דכלאים ועשה דלולב, משא"כ לדעת החזון איש.

אלא אם כן נימא דהכא שאני דסתרי אהדדי בעצם הפעולה, כגון בעמודי אור דיכול או לאוכלו או לשרופו, וכן בהך דמצוה של טבל דיכול או לאוכלו או להפריש ממנו תרומה. משא"כ בגוונא הנ"ל שרק יחסר לו הזדמנות לקיים מצוה השניה. ואם כן בהא נימא דלכולי עלמא עשה דוחה לא תעשה.

ד. פיסקא דהחזון יחזקאל

הנה שמעתי פיסקא מהחזון יחזקאל, דאם יש רופא שמקבל בשבת שתי הודעות על חולים, ולאחד מהם יכול להגיע בחמש דקות ברגל, ולהשני יכול להגיע בחמש דקות רק על ידי חילול שבת כגון במכונית, דקאמר החזון יחזקאל דיעשה איזה שירצה.

ואם נימא דבאופן הנ"ל דציצית דכלאים ומצוה אחרת הוה בפלוגתא דהמקנה וחזון איש, מעתה יש לעיין אם דמי להך דחזון יחזקאל, מי אמרינן דמבואר מהחזון יחזקאל כדברי החזון איש דיכול לדחות הלא תעשה.

או דילמא שייך לחלק, דבמצוות אזלינן בתר כל חדא באפי נפשה, משא"כ בפיקוח נפש אמרינן דכולהו חשיבא כחדא, ועיין.

הר"ן אתי שפיר, דמשהו תרומה חמירא מהרבה איסורים דטבל.

כמה קושיות על המקנה

אמנם לעני"ד יש לעיין בדברי המקנה בכמה אנפי:

קושיא א' - היאך יכול להפריש ביום טוב

חדא, דהנה מדרבנן אסור להפריש תרומות ומעשרות ביום טוב, ואפילו על מנת לקיים מצות מצה, וכמו דחזינן במשנה בראש השנה (ל"ב ב') דאם יש שופר על אילן ביום טוב אין תוקעין בו, כיון דחכמים העמידו דבריהם, ואם כן הוא הדין לענין הפרשת תרומות ומעשרות, ושוב נימא דאי אפשר לקיים שניהם ואם כן עשה דוחה לא תעשה ואמאי לא יצא.

וכי תימא דמן התורה יכול להפריש ביום טוב, אם כן מן התורה אפשר לקיים שניהם, [וכך כתב הגרע"א בגליון או"ח סי' תמ"ו על מגן אברהם סק"ב], אבל בפשוטו אזלינן בתר המציאות, ואם כן שוב נימא עשה דוחה לא תעשה.

וכי תימא דאם שרי משום עשה דוחה לא תעשה, תו ליכא איסור תיקון דבלאו הכי מותר לאוכלו, אך אם כן יאסר ליה לאכול בלא התיקון ואם כן יש תיקון. [וקא נגעא בדברי תוספות ביבמות (ו' א' ד"ה שכן) דהקשו על רש"י דהכשר מצוה, דאינו עולה ליבום אינו עולה לחליצה. ועיין].

קושיא ב' - תרומה אינו שלו

תו יש לעיין היאך כתב המקנה שיכול להפריש ממנו תרומה, הרי אם יפריש תרומה היאך ייצא בהתרומה ידי חובת מצה, הרי התרומה לאו דידיה דחייב ליתנה לכהן, למאן דאמר טובת הנאה לאו ממון, ואם כן לא יוכל לצאת בו ידי חובת מצה.

ויש לומר דכוונת המקנה דיתן לכהן ויחזור ויקחנו ממנו, או יתנהו במלוה לכהן, דבכהאי גוונא שפיר אמרינן עשה דוחה לא תעשה, ולהכי בעינן קרא לרבי שמעון.

אבל אכתי תיקשי אמאי לדידן מיפסל משום מצוה הבאה בעבירה, הרי אם יפריש תרומה לא יוכל לצאת ידי חובת מצה משא"כ בטבל.

קושיא ג' - לתוספות איכא יותר מכזית

תו יש לעיין דהנה הקשו בתוספות (סוכה ל"ה א' ד"ה אתיא) למה לי קרא בטבל דאינו יוצא, הרי בלאו הכי אין כל הטבל שלו דחלק מהתרומה יצטרך ליתן לכהן.

ותירצו תוספות דאיירי דאוכל יותר בכזית, נמצא שזולת חלק התרומה יש כאן שיעור מצה עבורו. ואם כן אכתי גם לרבי שמעון יוכל לקיים שניהם, דיוכל להפריש תרומה ולאכול המותר, ואכתי גם לשיטתו הוה מצוה הבאה בעבירה.

וצריך לומר דהמקנה קאי לשיטת הרמב"ן בסוכה (שם) דפליג על תוספות וסבירא ליה דטבל הוה לכהן כיון דיכול לתקנו ממקום אחר, הלכך סגי בכזית, וזוה שפיר אמרינן כדברי המקנה דלדידן הוה מצוה הבאה בעבירה שהיה יכול לתקן והיה תרומה פחות מכשיעור, משא"כ לר' שמעון לא ירויח בתיקונו דהרי היא כאן שיעור מלקות על התרומה. ולפי זה תוספות דהקשו על רבי שמעון תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה אזדו לשיטתייהו.

תו יש לומר דלעולם איירי באמת בכזית מצומצם, ואיירי דלאחר שפירש יהא שלו, כגון דירש מאב אמו כהן.

[אך אם כן תיקשי באופן דלאחר הפרשה אינו שלו, אם כן אי אפשר לקיים שניהם, ותו נימא עשה דוחה לא תעשה. אך באמת לא קשה דאו איירי ביתר מהשיעור, דאם לא כן לא הוה לכהן. אך להרמב"ן תיקשי דסובר דטבל הוה לכהן כיון דיכול לתקנו ממקום אחר, אם כן בכזית מצומצם אי אפשר לקיים שניהם].

קושיא ד' - טבל במיתה

עוד יש להעיר על המקנה, דגם לרבי שמעון הוה מצוה הבאה בעבירה, שהרי טבל לתרומה הוא במיתה, ואם כן לא שייך עשה דוחה לא תעשה, נמצא דאם לא יפריש יהא מיתה בידי שמים על כזית שלם דטבל, ואם יפריש יהא רק איסור דפחות מכזית תרומה שהוא רק לאו. ותיקשי על ר' שמעון. וכך הקשה במהר"ם שיק.

אלא יש ליישב דאיירי בטבל למעשר שני ומעשר עני דליכא מיתה,

עשה דמצה דוחה איסור טבל

הנה הבאנו קושיית המקנה (קידושין ל"ח א') אמאי אמרינן דאין יוצאין ידי חובת מצה בטבל, משום דהוה מצוה הבאה בעבירה, הרי נימא דעשה דאכילת מצה דוחה לא תעשה דאכילת טבל ואין כאן עבירה כלל.

ומתרץ בהמקנה, דהרי אפשר לקיים שניהם דיכול להפריש תרומה מהטבל, ואפילו באופן שיש לו רק כזית מצומצם, אכתי עדיף שיפריש ויאכל חצי שיעור תרומה ולא יאכל שיעור שלם דטבל. [והובאו דברי במקנה בתשובות חתם סופר (או"ח סי' קל"ז), ובחידושי חתם סופר לפסחים (ל"ה ב')].

ונביא דברי המקנה, ואחר כך נביא מה שיש להקשות על דבריו בכמה אנפי:

א. יכול להפריש תרומה מהטבל

הנה כתב בהמקנה ליישב [בדרך א'] דהא קיימא לן דכל היכא דאפשר לקיים שניהם אין עשה דוחה לא תעשה, והרי בטבל יכול להפריש תרומה מיניה וביה מהטבל, ואם כן כיון דלא הפריש ואכל הוה מצוה הבאה בעבירה.

אמנם כתב דאכתי תיקשי דבאופן דאיכא כזית מצומצם, דאם יפריש ממנו תרומה יהא פחות מכזית, אם כן אינו יכול להפריש, דהרי צריך לאכול את כל הכזית מצה, והרי תרומה אסור באכילה לזר.

ב. יאכל גם התרומה

אך כתב בהמקנה (שם) דמכל מקום אף בכהאי גוונא יכול לקיים שניהם, דהרי יכול להפריש תרומה ולאכול התרומה לשם מצה, מפאת דעשה דאכילת מצה ידחה לא תעשה דאכילת תרומה לזר, והרי התרומה תהא פחות מכשיעור, ואם כן עדיף לאכול רק פחות מכשיעור תרומה ולא שיעור שלם של טבל, מעתה כיון דלא עשה כן שפיר הוה מצוה הבאה בעבירה.

ג. לרבי שמעון דאסור גם כל שהוא

הנה איתא במשנה במכות (י"ג א') דשיטת רבי שמעון דבכל מקום חייב בכל שהוא מלקות, ולא אמרו כזית אלא לקרבן.

מעתה כתב בהמקנה, דאם כן מה תועלת יש בהפרשה כיון דעל כרחך יצטרך לאכול גם התרומה, אם כן לא הרויח בהפרשתו, דמה לי לאו דטבל או לאו דתרומה, אדרבה אמרינן (יומא פ"ג א') דתרומה חמירא מטבל, הלכך לרבי שמעון אין תקנתא, ושפיר יכול לאכול מצה של טבל דעשה דוחה לא תעשה ולא הוה מצוה הבאה בעבירה.

ובזה יישב קושיית תוספות בסוכה (ל"ה א' ד"ה משום) למה לי קרא קרא [בל תאכל חמץ] דאין יוצאין במצה של טבל לרבי שמעון, תיפוק ליה משום מצוה הבאה בעבירה, דלהאמור לרבי שמעון שפיר הוצרך קרא דאין יוצאין בטבל דהרי אמרינן בזה עשה דוחה לא תעשה.

ד. האם אזלינן בתר הרבוי או החומר

הנה שיטת הר"ן (יומא ד' ב' מדפי הר"ף ד"ה גרסינן) דאזלינן בתר הרבוי, וכמה איסורים קלים כגון כמה כזיתים נבילה, חמירי מחד איסור חמור כגון חילול שבת בשחיטה דהוא בסקילה.

מעתה לעני"ד לשיטת הר"ן הכי נמי רבוי של איסורים דכל שהוא של טבל, חמירי מאיסור דכל שהוא אחד של תרומה, אע"פ דאיסור דתרומה חמירא מאיסור טבל, ואם כן אכתי לרבי שמעון הוה מצוה הבאה בעבירה דהרי מדוע לא תיקן כדי להפחית באיסורים, דבטבל איכא הרבה איסורים דטבל, משא"כ אם היה מפריש תרומה, לא היה איסור טבל כלל אלא היה רק איסור אחד דכל שהוא תרומה.

וצריך לומר דהמקנה הכא אזיל בשיטת רשב"ץ (ח"ג סי' ל"ז) דפליג על הר"ן וסבירא ליה דחומר דאיכות חמירא מרבוי כמות, נמצא דאיסור החמור דתרומה חמירא גם מרבוי איסורים קלים דטבל.

ה. האם הכא לכולי עלמא הרבוי חמירא

הנה היה מקום לומר דאף לרשב"ץ דחומר איכות חמירא מרבוי כמות, הני מילי לענין סקילה או כרת כנגד לא תעשה, אבל לענין חומר דתרומה לגבי טבל בזה לכולי עלמא רבוי חמירא וכהר"ן.

אך מחידושי חתם סופר (פ"ג א') וכן כפות תמרים (שם) מבואר לא כך, דהרי הקשו לענין חולה שמוכרח לאכול תרומה או טבל, שיפריש תרומה מהטבל והשאר יהא חולין. ויתרצו דלהחולקים על

א. אתי דיבור ומבטל דיבור

הנה איתא בסוגיא בקידושין (נ"ט א') דדעת ר' יוחנן במקדש אשה לאחר ל', יכול לחזור בו מהקידושין, וכן בעשה שליח לקדש לו אשה לאחר ל' יכול לבטלו, דאתי דיבור ומבטל דיבור, ודעת לריש לקיש דאינו יכול לבטל, דלא אתי דיבור ומבטל דיבור.

[ואיכא תרי לישני לריש לקיש אם לא אתי דיבור ומבטל דיבור רק לבטל קידושין לאחר ל' דחשיבא טפי מעשה ולא במנוי שליחות, או דילמא אף במנוי שליחות].

ב. קידשה עצמה תוך ל'

הנה במקדש אשה לאחר ל', ואחר כך האשה קידשה עצמה לאדם אחר תוך הל' יום, חלו קידושין השניים. ודנו קמאי בדעת ר' יוחנן, מהו בנתגרשה מהשני בתוך הל' יום, דעת רמב"ן ר"ן (שם) דשוב יחולו הקידושין הראשונים, אבל דעת רשב"א (שם) דהוה כחזרה בה ואם כן לא יחולו קידושין הראשונים.

ושורש הפלוגתא, במתקדשת לאחר מסתמא תוך הל' יום, האם חשיבא כחזרה, או דילמא אינה חזרה אלא דעתה דאם קידושין השניים לא יתקיימו מכל מקום יחולו הראשונים.

ובפשוטו בהאי פלוגתא תליא נמי אם נתקדשה לאחר ונמצא דהקידושין לא חיילו, כגון דהעדים היו פסולים או דהיה קידושין בפחות משהו פרוטה.

ג. רק אחר כך קידשה השליח

הנה בפשוטו בהאי פלוגתא דרמב"ן ורשב"א תליא נמי בעשתה שליח להתקדש וקידשה עצמה ונתגרשה, ורק אחר כך קידשה השליח, דלהרשב"א לא יועיל בלא מנוי חדש ולהרמב"ן יועיל.

אך יש לדון לא כך, דנהי דלהרשב"א חזרה בה בעת שנתקדשה, מכל מקום יועיל השתא מצד זכות דהא גלתה דעתה דרצונה להתקדש להאי פלוני וממילא יועיל מדין זכות.

[והנה בהא דאמרינן (נויר י"ב א') בעשה שליח לקדש ומת דאסור בכל הנשים שבעולם חוץ מהני דבעת המנוי לא תפסי בהן קדושין, מקשים דיועיל הקידושין גם לאלו דבעת המנוי לא תפסי בהם הקידושין, מכיון דעכשיו תפסי, ואם כן יועיל מפתא זכות, ומתרצים או דלא מהני גלוי דעת בדבר שלא בא לעולם, או דלא שייך זכות אם אינו אומר איזו אשה, עיין בחזון איש (אה"ע נשים סי' נ"ח סק"ב), וכל זה לא שייך בנידון דידן].

ד. בנידון דידן דהפרשת תרומה

מעתה בנידון דידן דהפרשת תרומה, לכאורה תליא במחלוקת רמב"ן ורשב"א, דלרמב"ן יועיל הפרשת השליח, מכיון דבהא שהפריש מעצמו אין חזרה מהשליחות, אבל לרשב"א לא יועיל דיש כאן חזרה.

אמנם לפום מאי דכתבנו דגם לרשב"א יועיל בקדושין מפתא זכין לאדם שלא בפניו, הכי נמי יועיל בתרומה.

ה. זכין מאדם

וכי תימא דלא מהני זכין מכיון דהוה זכין משל חבירו על של חבירו, אמנם הרי גם בזה אמרינן זכין שלא בפניו, וכמו שכתב בתרומת הדשן (סי' קפ"ח) לענין משרתת המפרישה חלה מעיסת בעלת הבית שלא מדעת בעלת הבית. ופסק כן ברמ"א (נו"ד סי' שכ"ח סעי' ג').

ואע"פ דבקצות החושן (סי' רמ"ג סק"ח) פליג על הרמ"א, וסובר דאע"פ דהוי זכות, מכל מקום זכין לאדם ולא מאדם, דלהוציא מרשות אדם אי אפשר אפילו אם הוי זכות. אמנם רבנן בתראי (תשובות באר יצחק א"י"ח סי' א' ענף ג'), וחזון איש אה"ע נשים סי' מ"ט) כתבו דלא כקצות החושן, והסכימו לתרומת הדשן דמהני זכיה גם בכהאי גוונא.

[ואולי בנידון דידן אין כאן זכות בעצם ולא דמי להך דמשרתת].

ה. הכנות לעשיית החלות

הנה בעשתה שליח לקדש וקידשה עצמה דתליא קדושי מי קדמו, משמע דאם קידושי השליח קדמו לשלה אע"פ שעשתה כל ההכנות, מכל מקום חלו הקידושין של השליח.

וצריך לומר דלא תליא בפלוגתת רמב"ן ורשב"א, דהכנות אינו כלום. מעתה מי שעשה שליח להפריש תרומה ועשה כל ההכנות להפריש בעצמו, מכל מקום אין כאן ביטול השליחות. [וכן לענין לאחר ל'].

והנה לפי זה מי שאכל מאכלי חלב ועשה כל ההכנות לאכול בשר ולבסוף לא אכל עדיין בשר, יכול לאכול ממאכלי חלב מכח ברכה קמייתא, אמנם יש לחלק דנהי דלא הוי ביטול אבל הוי היסח הדעת.

ובזה הא באמת יכול לקיים שניהם אף לרי' שמעון. וכך כתב במהר"ם שיק (שם).

תו תירץ בחתם סופר בתשובות (שם) דאתי כמאן דאמר דעשה דוחה לא תעשה שיש בו כרת, והיינו שיטת רש"י ביבמות (ו' א' בהא דהכשר מצוה). [ואולי בטבל למעשר שני לרבי שמעון דבכל שהוא, יהא לא תעשה ועשה ואינו נדחה, משא"כ לדידן יהא רק חצי שיעור. אך במהר"ם שיק דחה דלרבי שמעון בכל שהוא, רק מלקות בכל שהוא ולא עשה].

חצי שיעור לא מצטרף

הנה הקשינו (קושיא ד' ה"ל) על המקנה, דגם לרבי שמעון הוה מצוה הבאה בעבירה, דבמקום מיתה בידי שמים על כזית שלם, יהא רק חצי שיעור שהוא רק לאו.

ומיישב במהר"ם שיק (שם) דזה אינו, דמה לי איסור לאו מה לי איסור כרת.

וכי תימא דאם כן גם לרבנן אמאי הוה מצוה הבאה בעבירה, נימא מה לי איסור דשיעור שלם מה לי איסור דחצי שיעור.

אך הא דלרבנן הא דהוה מצוה הבאה בעבירה, אינו מפתא דיכול לעשות משיעור שלם חצי שיעור, דמה לי איסור דשיעור שלם מה לי איסור דחצי שיעור, אלא מפתא דגם איסור חצי שיעור ליכא, שלא חזי לאצטרופי דהאי חצי שיעור דתרומה הא הותר משום עשה דוחה לא תעשה ולמאי יצטרף.

א. הקל הקל תחילה רק מדרבנן

לכאורה תמוה הא תנן ביומא (פ"ג א') לענין הקל הקל תחילה, דחלב ונבילה יאכל נבילה.

וצריך לומר דסבירא ליה דהיינו רק מדרבנן וכדעת קרית ספר (סוף פ"ד הל' מאכ"ס), אך הא בחתם סופר (נו"ד סי' ע') לא סבירא ליה הכי.

ב. האם החצי שיעור מצטרף

הנה יש לעיין במי שהיה מוכרח לאכול חצי כזית איסור משום פיקוח נפש, ואכל חצי כזית, והמשיך ואכל עוד חצי כזית, וכך היתה דעתו מתחילה, האם יתחייב מלקות.

ובזה חדית לן בברוך טעם (שער הכולל דין א' ד"ה והשתא, וכמו כן בהגהותיו שנדפסו בכרם שלמה) דיש לדון דחייב, דהרי באופן שאדם מוכרח לאכול באיסור משום פיקוח נפש, אמרינן ליה שיאכל פחות פחות מכזית, חזינן דאם יאכל כזית בבת אחת חייב, וטעמא דמילתא דהרי במקום שאכל חצי שיעור אכל שיעור שלם, ואם כן יש לומר דהכי נמי בנידון דידן כשהיה היתר רק על חצי שיעור.

מעתה לכאורה דברי מהר"ם שיק ה"ל דחצי שיעור שהותר לא חזי לאצטרופי, הם דלא כדברי הברוך טעם, דלברוך טעם הרי מי שלשם פיקוח נפש היה סגי ליה בחצי כזית ואכל כזית שלם חייב מלקות.

ויש לחלק דהברוך טעם איירי באופן שידע מתחילה שדעתו לאכול כזית, משא"כ בנמלך, אבל אין החילוק מוכרע דמכל מקום אשתכח על ידי אכילתו השתא דאכיל כזית.

ג. חצי שיעור דתרומה חמירא דחצי שיעור דטבל

הנה הא דאמרינן דלרבנן דרבי שמעון אפשר לקיים שניהם דיכול לעשות חצי כזית תרומה וחצי כזית חולין, הנה אם יאכל טבל, על חצי כזית טבל יש לו היתר דהרי בלאו הכי יהא איסור חצי שיעור תרומה, ואם כן לא נשאר אלא אידך חצי כזית טבל, והרי תרומה חמירא מטבל, ואם כן גם לרבנן אי אפשר לקיים שניהם. [והיינו כד נימא דחצי כזית פיקוח נפש לא מצטרף לאידך חצי כזית ודלא כברוך טעם].

ד. חזי לאצטרופי

הנה עיקר הנחת המהר"ם שיק דאיסורא דחצי שיעור משום דחזי לאצטרופי, אינה מוסכמת, והגרע"א בתשובות (קמא סי' קנ"ד) נסתפק מהו בחצי שיעור של סוף היום האם אסירא אע"פ דלא חזי לאצטרופי.

שליח להפריש תרומה

הנה עובדא באחד שעשה שליח להפריש תרומה, ואחר כך תרם בעצמו, ואחר כך נשאל על מה שהפריש, ואחר כך הפריש השליח.

עניני שבת

[ויש לעיין כאשר הקלקול מקלקל את המלאכתו לאיסור, כגון עט שמקבלת מים, אם כן אין עשיית מוקצה, דגם קודם היה מוקצה, אך העירוני לנכון הדשתא נעשה עצים ואבנים].

מעתה נמצא דהכלי כאן מונע השימוש מפאת שאם ישבור אותו יעבור עבירה. ואם כן יש לדון דמהאי טעמא חשיב צורך מקומו.

והרי זה דמי למי שיש כלי שמלאכתו לאיסור שאסור לו להכנס כאן בהיות הכלי כאן, כגון הא דקיימא לן שאסור לעמוד בפני האש ערום, וכן דנו לענין תפלין להוציאם מהחדר [למאי דאמרינן בסי' ר"מ], האם חשיבא צורך מקומו.

אמנם כל זה הוא באופן שודאי ישבר, אבל בספק, הרי שרינן דהוי דבר שאינו מתכוין ואינו פסיק רישיה, והלכך בכגון בנמצא הכלי שמלאכתו לאיסור במטה וירא שיפול, זה אין להתיר מפאת איסור סותר.

ד. לטלטל כדי להציל מוקצה

הנה כשיש פטיש, ורוצה להשתמש בפטיש זה להציל מוקצה שלא יגנב, משמע דשרי, דחזינן (שבת מ"ב ב') לדעת רבה דנוטלין כלי לכסות מוקצה, אף שרבה (שבת קכ"ד א') סבירא ליה דגם כלי של היתר אסור מחמה לצל. חזינן דכדי שלא תינזק חשיב לצורך גופו ולא מחמה לצל.

[ולהשתמש בכלי שמלאכתו לאיסור להציל כלי זה עצמו, כגון להבריה בפטיש זה גנב שרוצה לגנוב פטיש זה, בספר האיר יוסף הלכות מוקצה סי' ס"ז כתב דיש לומר דאסור].

אמנם כל זה אינו ראייה לנידון דידן, דלחד גיסא יש לומר דהכא שרי כיון דבלא סילוק המוקצה לא ישתמש במקום, אמנם לאידך גיסא יש לדון דהכא אסור, דכל אי השתמשות במקום כשהמוקצה כאן, היינו רק מפאת הפסד המוקצה.

והנה אף כי אין לי ראייה, וחזינן דנחלת ישראל לא הכריע, לכאורה יש לומר דשרי, דסוף סוף הוה צורך מקומו. אמנם ראוי שישים דבר היתר ויקח.

ה. אמרי בינה

הנה באמרי בינה (הלי שבת סי' ט"ז) הוכיח דאם אינו הולך במקום השפוד מכיון דהשפוד מפריע לו חשיבא צורך מקומו, אמנם מדברי הגרע"א (גליון המשניות פרק כירה) מבואר דהוי צורך מקומו. ואם כן יש לעיין לענין נידון דידן.

ענינים שונים

ב. נאבד אצלו

אמנם אם נאבד מיד הלוח ולא גבה לכאורה פטור מלשלם. מעתה גם לענין קידושין אם נאבד מהאשה לא תתקדש. אך הא על ידי השטר יש התחייבות ומה לן אם גובה או לא גובה לענין הקידושין והמכר, וכמו בנתחייב בקנין סודר ובה קידש וקנה ואחר כך לא גבה.

ג. מוכר כתובה

הנה חזינן דיכולה האשה למכור כתובתה בטובת הנאה, וחיילא המכירה, אע"ג דלא גבו ממנה, כגון שמתה קודם, דמכל מקום נתנה כתובה, ואם כן מאי שנא אם מתה קודם או שלא גבו ממנה, מכל מקום חיילא המקח.

אלא שיש לחלק דהכא אדעתא דהכי מכרה, ואם כן הכל תליא האומדן דעת.

[שוב העירני הנ"ל דבתשובות חכם צבי (סי' קמ"ז) דן במי שפרע חובו בשטר חוב].

כלי שמלאכתו לאיסור

הנה קיימא לן דכלי שמלאכתו לאיסור, אסור לטלטל מחמה לצל, אבל מותר לטלטלו לצורך גופו ולצורך מקומו.

ואם יש תרי חוונות, כגון שהפטיש בחמה ורוצה גם לפצח בו אגוזים בצל, וגם שלא יתקלקל הפטיש, שרי, דמכל מקום יש כאן היתר לצורך גופו, וכן כשצריך המקום של החמה נמי יהא שרי, וכך מבואר במשנה ברורה (סי' ש"ח ס"ק ט"ז) בשם המגן אברהם בשם הירושלמי.

אלא יש לעיין כשנמצא הפטיש כאן על הקרקע, ורצונו להשתמש בהמקום, אך השימוש במקום תזיק לפטיש, והיינו שעצם ההליכה שייך גם על הפטיש ואין לו בזה קושי בהליכתו עליו, אבל כשילך עליו ישבור הפטיש, הלכך כל זמן שהפטיש שם לא ילך בהמקום.

א. עוד גוויי כהנ"ל

כמו כן יש לציר עוד גוויי כהנ"ל, כגון שרוצה לשפוך מים במקום זה, והמים יזיקו להפטיש.

וכן בכגון שיש כלי שמלאכתו לאיסור (למשל עט) בתוך הכיור, ורצונו ליטול ידים, אך המים יזיקו לעט, היכי נדון לה.

שוב ראיתי ספיקא דנא בספר נחלת ישראל (פרק ב' הערה ל"א) ולא הכריע, ואופן ספיקו שהכלי שמלאכתו לאיסור מונח על המטה, ומפחד שבאמצע שינתו ידחוף הכלי ויפול וישבר, והלכך אינו הולך לישון.

ב. שורש הספק

שורש הספק, האם דיינינן לה כצורך מקומו ויהא מותר, דהרי מטלטל הפטיש כי הפטיש מפריע לו השימוש במקום כי לא יוכל להשתמש בהמקום כשהפטיש מונח בהמקום.

או דילמא דיינינן לה כמטלטל מחמה לצל, והיינו כדי שהפטיש לא ינזק, כי אם היה מסכים שהפטיש ינזק לא היה הפטיש מפריע לשימוש במקום.

ג. איסור סותר

הנה יש להעיר דיש לדון דשרי מטעם אחר, דהרי אם ישחית הכלי, הרי עובר גם על איסור סותר שישנו בכלים, אם היא סתירה גמורה, ונהי דגם קודם היה כלי שמלאכתו לאיסור, אבל משוי ליה למוקצה גמור. וגם אם השברים אינם ראויים, הרי עושה אותם למוקצה וזה ביטול כלי מהיכנו, כמו דחזינן במכניס כרים למים.

לוה צ"ק ולא פדאו

שאל הגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א, הלווה מחבירו כסף והמלווה נתן לו צ"ק והלווה העביר הצ"ק לאחר, ובסוף הצ"ק לא נפדה, האם חייב הלווה לשלם שהרי המלווה לא נחסר אך הלווה קיבל תמורה.

א. עוד גוויי כהנ"ל

הנה כעין זה יש לדון במי שכתב שטר על עצמו ומסר לחבירו, וחבירו היה צריך לשלם עבורו, ומסר חבירו לאחר והאחר לא גבה.

וכן יש לדון במי שקידש אשה בשטר חוב על עצמו או קנה בו קרקע, [להפוסקים דמהני קנין כסף אף שהכסף אגידא גביה], והאשה או הקונה העבירו לאחר והוא לא גבה.

אך הא זה שקיבל צ"ק ולא גבאו, אטו יתחייב לשלם. [ואולי יש חיוב תשלום אך גם חיוב לאידך גיסא מכח הא שלא גבה. וצריך תלמוד].

בעזה"ת ניתן לקבל את
הגליון מידי שבוע במייל:
L5703949@gmail.com

זאת למודעי הדברים הנדפסים כאן אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים דרכו היתה לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.